

Olof Ljungström: *Ämnessprängarna. Karolinska Institutet och Rockefeller Foundation 1930–1945*. Karolinska Institutet University Press, Stockholm 2010. 319 s., ill. ISBN 978-91-85565-40-5.

De ekonomiska styrmedlen är som bekant helt avgörande för möjligheterna att bedriva forskning överhuvudtaget. Varifrån medlen kommer har förstås även sin betydelse, då forskningens inriktning inte så sällan dikteras av finansjären, eller i varje fall frågan om vilken forskning som skall premieras. Strategiskt viktig forskning har lättare att passera genom nålsögat än den forskning som kan betraktas som udda, oprövad och kanske våghalsig. Om den visar sig ha internationell intresse ökar möjligheten att belönas med medel för ett antal år framöver. I arbetet *Ämnessprängarna* tecknar idéhistorikern Olof Ljungström bilden av hur Karolinska Institutet (KI) blev förmånstagare av det mäktiga konglomeratet Rockefeller Foundation (RF) under perioden 1930–45, vilket var en tid då amerikansk vetenskap och kapital kom att börja dominera över europeisk forskning. Den från början filantropiskt inriktade organisationen förvandlades till en regelrätt bidragsgivare till bl.a. vetenskaplig forskning under mellankrigstiden med ideologiska förtecken. RF:s initiala intresse bestod i att stödja medicinsk utbildning och forskning samt hygien och folkhälsoarbete. I och med första världskriget utsträckte sig RF:s verksamhet, i synnerhet dess dåvarande International Health Divisions, till Europa. Från 1920 åtog sig RF att förse de centraleuropeiska universitetens medicinska skolor med bl.a. internationella tidskrifter med fransk- och engelskspråkigt ursprung. Så kallade ”fellowships” (stipendier) inom olika områden innebar att vissa utvalda personer försågs med medel att bedriva medicinsk och naturvetenskaplig forskning.

RF förvandlades till ett utrikespolitiskt instrument för amerikansk hegemoni över Europa, som förstärktes efter 1945. RF blev en central komponent för ett ökat amerikanskt inflytande i Europa såväl vetenskapligt, kulturellt som politiskt. Att stärka och uppmuntra vetenskaplig verksamhet runt om i världen var definitivt ett strategiskt vägval, vilket självfallet gynnade mottagarländerna, inte minst i kölvattnet efter första världskriget. Ett viktigt syfte var att omstöpa befintlig forskning efter amerikanskt mönster, där bl.a. enskilda forskare skulle styras över till USA via en frikostig stipendieverksamhet både för att bedriva verksamhet i respektive

hemland och på den amerikanska kontinenten. Särskilt Tyskland gynnades av det amerikanska stödet under mellankrigstiden, vilket starkt bidrog till den tyska återuppbyggnaden, särskilt vetenskapligt och kulturellt. De värden som RF ville inpränta var demokrati, mänskliga rättigheter, individens skydd och en marknad i princip fri från statlig styrning. En ideologisk funktion som sedermera UNESCO, FN:s organ för kultur, vetenskap och kommunikationer, fick efter 1945. RF är med andra ord en mycket viktig aktör inte endast som en bidragsgivare och forskningsstödjande organisation utan även som en ideologisk likriktare.

Dessa övergripande synpunkter skall man ha i åtanke när man tar sig an *Ämnessprängarna*, som får betraktas som ett klassiskt vetenskapshistoriskt verk, i bemärkelsen att författaren tar sig an en vetenskaplig organisation under en begränsad, specifik period med ett specifikt syfte, nämligen att beskriva och analysera det 200-åriga Karolinska Institutets förbindelser med RF under 1930-talet och under krigsåren. Ljungström har genomfört ett präktigt arbete, en internvetenskaplig skildring, där förbindelsernas politiska och kulturella innebörd dock hamnar i bakgrunden eller inte behandlas alls. Istället får läsaren en mycket detaljerad och väl-dokumenterad bild av hur villkoren för experimentell forskning vid KI såg ut under denna period, i synnerhet för dess kemiska och fysiologiska institutioner. KI var länge en utbildningsanstalt för läkare med stark förankring i den kliniska verksamheten vid sjukhusen, snarare än i grundforskningen. Alan Greggs besök i Stockholm och KI lyfts dock fram som en ”nytändning” för RF:s intresse för organisationen. Vid ingången till 1930-talet var KI:s begränsade forskningsverksamhet hänvisad till några inhemska privata anslagsgivare och de statliga forskningsanslagen skulle inte bli aktuella förrän kring 1945 genom bildandet av det medicinska forskningsrådet. RF kom därmed att fylla en viktig funktion som finansjär och institutionsbyggare, inte minst i samband med inrättandet av det Medicinska Nobelinstitutet vid KI 1945. Dessutom visar Ljungström hur programmet för ”molekylärbiolegisk” forskning, ett begrepp som myntades av Warren Weaver, chefen för den naturvetenskapliga avdelningen vid RF, fick en avgörande betydelse för finansieringen av KI:s biokemister. Det var annars inte minst i rollen som institutionsbyggare RF kom att spela en framskjuten roll för KI:s verksamhet, särskilt gällande uppbyggnaden av ett antal laboratorier.

Warren Weaver var en vän av stöd till forskningsprogram snarare än till enskilda discipliner. Arbetets titel

Ämnessprängarna syftar således, i en bredare bemärkelse, på hur ämnesgränser omförhandlades, bröts ned och byggdes upp under 1900-talet. Ett gränsdragningsarbete ägde rum dels inom det medicinska området, dels mellan de teoretiska ämnesföreträdarna själva. Även professorsrollen kom att omförhandlas från institutionsledare och disciplinföreträdare, från den generella till den specialiserade kompetensen. Den experimentella forskningen uppvärderades inom de anatomiska, kemiska och fysiologiska institutionerna. Forskningsorganisationen kom att frigöras från grundutbildningen i hög grad. Denna omfattande utveckling kom att inspireras av RF, inte minst Weaver. Det tyska forskningsparadigmet kom därmed att bytas ut mot det amerikanska, men här är viktigt att notera att det inte var ett resultat av andra världskrigets utgång och nationalsocialismens kapitulation utan en långsam och målmedveten process från amerikansk sida efter första världskriget. Grundarbetet genomfördes under mellankrigstiden, och en slags Marshallhjälp till främst europeisk industri, vetenskap, utbildning och kultur utdelades redan efter första världskriget, vilket är mindre känt. Utvecklingen efter 1945 med en markant amerikansk dominans utgör en logisk konsekvens av händelseförloppet före andra världskriget.

Här finns även anledning att diskutera olika traditioner eller metodval för hur man kan skriva vetenskapshistoria. Ljungström representerar ett internvetenskapligt förhållningssätt i detta arbete, vilket har sina förtjänster vad gäller möjligheten att beskriva en dynamisk utveckling inom en organisation eller i relation till andra aktörer. Metoden innebär att man som forskare ligger nära sina undersökningsobjekt, och följer inbördes relationer mellan olika aktörer under en begränsad period. Som forskare intresserar man sig främst för internvetenskapliga eller interdisciplinära aspekter, och effekten kan bli att vetenskaplig verksamhet närmast får en autonom status från samhället eller den historiska utvecklingen i övrigt. En annan metod eller ett annat förhållningssätt är att snarare betona samspelet mellan vetenskapliga och politiska, ekonomiska och andra aktörer; vetenskapshistoria som en del av en bredare historieskrivning, där vetenskapliga aktörer och vetenskaplig verksamhet ses i ljuset av den allmänna samhällsliga utvecklingen. Den ena metoden behöver inte vara sämre än den andra, frågan är snarare vilken tyngdpunkt man som forskare vill lägga på objektet i förhållande till dess omgivning.

Ämnessprängarna utgör därmed en del av organisationshistoriken kring KI, och svårigheten med organisationshistorik är att inte ligga för nära organisationen i sig.

Det finns gott om exempel på organisationshistorik, där författaren i praktiken har presterat en hyllningsskrift eller närmat sig objektet alltför hovsamt. Detta är inte fallet med *Ämnessprängarna*, vilket bör betonas, men det hade inte skadat med ett inledande resonemang om problematiken i sig. Som Ljungström själv konstaterar apropå "ämnessprängning": "Det rör sig om en undersökning av en formell disciplin- och institutionshistoria i dess lokala variant. I slutänden är det detta perspektiv som fått den utförligare behandlingen" (s. 15).

Även om författaren har presterat ett gott arbete kring "ämnessprängning" vid KI under perioden 1930–45 saknas, enligt mitt tycke, en bredare historieskrivning kring svensk-amerikanska vetenskapliga kontakter och en diskussion om innebörden i att det tyska disciplin-idealet luckrades upp till förmån för ämnesövergripande och probleminriktade projekt i amerikansk tappning. För att riktigt lockas av författarens disciplin- och organisationshistorik krävs ett ganska hängivet intresse för molekylärbiologi, enskilda professorer vid KI eller de olika turerna kring tilldelning av anslag av allehanda slag. Det krävs närmast ett specialintresse för KI för att tillfullo uppskatta det vetenskapsinterna idealet författaren företräder. Man bör förvisso ha i åtanke att arbetet delvis är ett beställningsverk i samband med KI:s 200-årsjubileum, ingen värdering i detta konstaterande, då det verkligen är av intresse av att få en vetenskapshistorikers perspektiv på jubilarer. Det är definitivt av värde att relatera och värdera organisationens kontaktnät med RF, då dessa kontakter var en del av en mer omfattande amerikansk offensiv på europeisk vetenskapsmark. Det skedde i flertalet discipliner, vilket författaren något berör, och utgjorde en del av de amerikanska hegemonisträvandena. Detta fick även kulturella implikationer, då frågor om språk och politiska ideal försköts åt det angloamerikanska perspektivet. Utvecklingen inom KI utgjorde endast en liten del i denna omvandling av den vetenskapliga verksamheten, om än så betydelsefull.

Henrik Brissman, Lund

Julius Rocca: *Hur Karolinska Institutet kom till*. Karolinska Institutet University Press, Stockholm 2010. 107 s., ill. ISBN 978-91-85565-41-2.

I samband med Karolinska Institutets 200-årsjubileum har organisationen storsatsat på ett antal skrifter/arbe-